

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування

Навчально-науковий інститут агроекології та землеустрою

Кафедра екології, технології захисту навколишнього середовища
та лісового господарства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-
педагогічної,
методичної та виховної роботи

О.А. Лагоднюк

« ____ » _____ 2019р.

Національний університет
водного господарства
та природокористування

05-02-194

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Program of the Discipline

ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

ECOLOGICAL EXAMINATION

Спеціальність	101 Екологія	
	183 Технології	захисту
	навколишнього середовища	
Specialty	101 Ecology	
	183 Environmental protection	
	technology	

Рівне – 2019

Робоча програма навчальної дисципліни «Екологічна експертиза» для студентів, які навчаються за спеціальностями 101 «Екологія» та 183 «Технології захисту навколишнього середовища» - Рівне: НУВГП, 2019. – 16с.

Розробники: Статник Ігор Іванович, кандидат с.-г.н., доцент кафедри екології, технології захисту навколишнього середовища та лісового господарства;

Буднік Зінаїда Миколаївна, асистент кафедри екології, технології захисту навколишнього середовища та лісового господарства.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри екології, технології захисту навколишнього середовища та лісового господарства. Протокол від «__» _____ 20__р. №__.

Завідувач кафедри

М.О. Клименко

Схвалено навчально-методичною комісією за спеціальністю 101 «Екологія», 183 «Технології захисту навколишнього середовища»..Протокол від «__» _____ 2018р. №

Голова науково-методичної комісії

М.О. Клименко

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Екологічна експертиза» складена відповідно до освітньо-професійної програми фахівця рівня вищої освіти «бакалавр» спеціальностей 101 «Екологія» та 183 «Технології захисту навколишнього середовища».

Основною метою навчальної дисципліни є формування правосвідомості, навичок застосування еколого-правових норм, правового розв'язання проблем, що виникають у сфері використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки при роботі з об'єктами екологічної експертизи.

Курс «Екологічна експертиза» є комплексним в системі підготовки фахівців зі спеціальності «Екологія» та передбачає вивчення основ проведення екологічної експертизи. «Екологічна експертиза» є спеціальним курсом, вивчення якого ґрунтується на знаннях студентів з екології, природознавства, географії. При вивченні цієї дисципліни студентам надаються теоретичні знання та формуються практичні навички, які необхідні у навчанні та подальшій професійній діяльності.

У системі підготовки висококваліфікованих фахівців спеціальностей 101 «Екологія» та 183 «Технології захисту навколишнього середовища» навчальна дисципліна «Екологічна експертиза» є складовою фахової частини навчального плану.

Курс надає загальне уявлення про екологічну експертизу в Україні з огляду на проблеми збалансованого природокористування. Тому базовими для вивчення дисципліни є «Загальна екологія», «Природоохоронне законодавство та екологічне право», «Нормування антропогенного навантаження на навколишнє середовище». Навчальна дисципліна «Екологічна експертиза» забезпечує дисципліни «Моделювання та прогнозування стану довкілля», «Екологічна безпека», «Економіка природокористування», «Техноекологія» та інші, таким чином програма курсу тісно пов'язана з дисциплінами природничо-наукової, професійної та практичної підготовки. Дисципліна «Екологічна експертиза» є базовою для засвоєння професійно-спрямованих дисциплін фундаментальної та фахової підготовки, а компетентності сформовані у студентів під час її вивчення в подальшому використовуються також для проходження навчальних та виробничих практик.

Вимоги до знань та умінь визначаються галузевим стандартом вищої освіти України.

Анотація

Дисципліна «Екологічна експертиза» є однією із складових у ході підготовки фахівців із спеціальності 101 «Екологія» та 183 «Технології захисту навколишнього середовища». Дисципліна має на меті комплексний аналіз технологій, матеріалів, устаткування, техніки, проектів, планів, прогнозів та іншої документації, який проводять висококваліфіковані спеціалісти та експерти з метою визначення відповідності поданих матеріалів чинному законодавству і розробки конструктивних пропозицій щодо охорони навколишнього середовища.

Дана навчальна дисципліна є теоретичною основою сукупності сучасних методів і правил проведення експертної оцінки об'єктів екологічної експертизи, що забезпечує формування фундаментальних базових екологічних знань, основ екологічного мислення професійного фахівця, здатного формувати масову екологічну свідомість населення.

Ключові слова: екологічна експертиза, природні ресурси, навколишнє природне середовище, державне регулювання, правове регулювання.

Abstract

Discipline «Ecological examination» is one of constituents during preparation of specialists on specialty a 101 «Ecology» and 183 «Technologies of defenses of environment». Discipline has for an object complex analysis of technologies, materials, equipment, technique, projects, plans, prognoses and other document, which is conducted by highly skilled specialists and experts with the purpose of determination of accordance of the given materials a current legislation and developments of structural suggestions in relation to the guard of environment.

Educational discipline is given by theoretical basis of aggregate of modern methods and rules of lead through of expert estimation of objects of ecological examination, which provides forming of fundamental base ecological knowledges, bases of ecological thought of professional specialist, able to form mass ecological consciousness population.

Key words: ecological examination, natural resources, natural environment, government control, legal adjusting.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів – 4,0	Галузь знань 10 «Природничі науки» 18 «Виробництво та технології»	Нормативна	
Модулів - 2		Рік підготовки	
		4	5
Змістових модулів – 2	Спеціальність 101 «Екологія» 183 «Технології захисту навколишнього середовища»	Семестр	
Загальна кількість годин – 120,0		8	10
		Лекції	
	Рівень вищої освіти: бакалавр	22	2
Тижневих годин для денної форми навчання: Аудиторних – 4,0 СРС – 8,0		Практичні	
		20	10
		Самостійна робота	
		78	108
		ІНДЗ: курсова робота -24 год	
		Вид контролю	
		іспит	іспит

Примітка:

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної роботи становить:

для денної форми навчання – 33% до 67%

для заочної форми навчання – 10% до 90%

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета вивчення дисципліни „Екологічна експертиза” - вивчення та встановлення відповідності намічуваної господарської й іншої діяльності екологічним вимогам і визначення допустимості реалізації об'єкта екологічної експертизи з метою попередження можливих несприятливих впливів діяльності на навколишнє природне середовище та пов'язаних з ними соціальних, екологічних й інших наслідків.

Завданням дисципліни є освоєння діяльності спеціально устанавлених державних органів, еколого-експертних формувань, набуття навичок щодо проведення науково-обґрунтованої оцінки об'єктів екоекспертизи, готувати висновки екоекспертизи; перевіряти відповідність об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, санітарним вимогам, будівельним нормам і правилам тощо.

В результаті вивчення дисципліни “Екологічна експертиза” студент повинен :

знати: сутність, принципи, методи, типи екологічної експертизи; правові основи та нормативну базу в галузі; операції з експертизи природних і антропогенних об'єктів;

вміти: визначити ступінь забруднення та екологічної стійкості систем довкілля; виявляти причини, передбачати наслідки забруднень довкілля; визначати можливу ступінь відповідальності за шкоду довкіллю; проводити комплексну, науково-обґрунтовану оцінку об'єктів екоекспертизи; готувати об'єктивні висновки екоекспертизи; перевіряти відповідність об'єктів експертизи вимогам екологічного законодавства, санітарним вимогам, будівельним нормам і правилам та ін.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Мета та завдання екологічної експертизи

Тема 1. Оцінка впливу діяльності, що планується на навколишнє середовище (ОВНС). Завдання, сутність, механізми, передумови виконання ОВНС. Співвідношення ОВНС та екологічної експертизи. Форми проведення, еколого-економічна значимість процедури ОВНС у контексті еколого-врівноваженого розвитку. Значення ОВНС для процедури екологічної експертизи. Закон України про регулювання містобудівної діяльності.

Тема 2. Мета та завдання екологічної експертизи. Необхідність проведення екоекспертизи. Завдання екоекспертизи. Закон України “Про екологічну експертизу”. Форми екоекспертизи. Види екоекспертизи. Державне регулювання в галузі екоекспертизи. Базисна основа. Мета проведення екологічної експертизи у контексті еколого-врівноваженого розвитку. Принципи проведення. Попередження негативного впливу на стадії проекту (робочого проекту) – головна мета процедури екологічної експертизи.

Тема 3. Структура і етапи проведення екоекспертизи.

Підстави проведення екоекспертизи. Структура, організація екоекспертизи. Права та обов'язки замовників. Строки проведення. Порядок проведення. Відмінність структури і етапів проведення ОВНС і екологічної експертизи.

Тема 4. Статус експерта та замовників екологічної експертизи

Правовий статус експерта екологічної експертизи. Права експерта. Обов'язки експерта екологічної експертизи. Перевірно-аналітична, оперативно-розпорядча та інформаційно-консультативна діяльність консультативна діяльність експерта екологічної експертизи. Державні гарантії експерту екологічної експертизи щодо виконання їм своїх повноважень.

Тема 5. Порядок проведення та економічний механізм здійснення екологічної експертизи

Умови, підстави і процедура проведення екологічної експертизи, її фінансування. Шляхи та термін проведення державної екологічної експертизи. Матеріали та документація екологічної експертизи (заява про екологічні наслідки, висновки екологічної експертизи). Термін дії висновків державної екологічної експертизи, оскарження висновків. Вимоги до складу документації.

Змістовий модуль 2. Правові положення екологічної експертизи

Тема 6. Законодавчо-норматив забезпечення процедури екологічної експертизи. Законодавчі акти. Поняття про правопорушення. Регулювання експертизи. Статус експерта. Правові положення екоекспертизи. Механізм реалізації права громадян на участь у проведенні екоекспертизи. Процесуальні гарантії. Права та обов'язки.

Тема 7. Методи проведення екологічної експертизи різних типів об'єктів

Теорія й методи проведення екологічної експертизи. Функціональні типи екологічної експертизи: нормативно-контрольний, оціночний, прогностичний, конфліктний, комплексний. Організація проведення державної екологічної експертизи, проектної документації, діючих об'єктів та комплексів. екологічних ситуацій на певних територіях. Екологічна експертиза промислових, сільськогосподарських, рекреаційних,

природоохоронних об'єктів, жилих і службових комплексів. Державна екологічна експертиза документації по впровадженню нової техніки і технології; нових матеріалів, в т.ч. нових пестицидів і агрохімікатів: можливості та повноти утилізації невикористаних залишків матеріалів і речовин, чи їх екологічно безпечного поховання.

Тема 8. ОБНС – оцінка впливу на навколишнє середовище

Мета, задачі, особливості розробки матеріалів оцінки впливу на навколишнє середовище (ОБНС). Структура та склад розділу ОБНС у проектній документації. Завданням ОБНС. Виконання ОБНС та підготовка її матеріалів.

Тема 9. Види відповідальності за правопорушення в галузі екоекспертизи. Види відповідальності. Матеріально-правові гарантії здійснення екоекспертизи. Спростування, визнання висновків екоекспертизи недійсними. Кримінальний кодекс України. Типові правопорушення під час процедури експертизи.

Тема 10. Висновки експертизи. Зміст висновків. Оскарження висновків. Юридичне значення. Поняття та підстави виникнення еколого-експертних правовідносин. Організаційні гарантії різних видів експертизи.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин							
	Денна форма				Заочна форма			
	усього	у тому числі			Усього	у тому числі		
		л	п	с.р.		л	п	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Змістовий модуль 1. Мета та завдання екологічної експертизи								
Тема 1. Оцінка впливу діяльності, що планується на навколишнє середовище (ОБНС).	12	2	2	8	14	2	2	10
Тема 2. Мета та завдання екологічної експертизи	12	2	2	8	10			10
Тема 3. Структура і етапи проведення екоекспертизи	12	2	2	8	12		2	10

Тема 4. Статус експерта та замовників екологічної експертизи	12	2	2	8	12		2	10
Тема 5. Порядок проведення економічного механізму здійснення екологічної експертизи	12	2	2	8	10			10
Разом за змістовий модуль 1	60	10	10	40	58	2	6	50
Змістовий модуль 2. Правові положення екологічної експертизи								
Тема 6. Законодавчо-норматив забезпечення процедури екологічної експертизи.	12	2	2	8	12		2	10
Тема 7. Методи проведення екологічної експертизи різних типів об'єктів	12	2	2	8	14			14
Тема 8. ОВНС – оцінка впливу на навколишнє середовище	12	2	2	8	12		2	10
Тема 9. Види відповідальності за правопорушення в галузі екоекспертизи.	11	2	2	7	14			14
Тема 10. Висновки експертизи.	13	4	2	7	10			10
Разом за змістовий модуль 2	60	12	10	38	62		4	58
Усього годин	90	16	14	60	120	2	10	108

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Інструкція здійснення державної експертизи.	2	2
2	Методика здійснення екологічної експертизи	2	2
3	Нормативи здійснення екологічної експертизи	2	
4	Екологічна експертиза та оцінка ризику	2	2
5	Державне регулювання та управління в галузі екологічної експертизи	2	
6	Законодавство України про екологічну експертизу	2	2
7	Вивчення "інструкції про здійснення державної екологічної експертизи"	2	
8	Порядок виконання та підготовки матеріалів ОВНС	2	2
9	Інші види та типи екологічної експертизи	2	
10	Оформлення висновку державної екологічної експертизи	2	
		20	10

6. Самостійна робота

Розподіл годин самостійної роботи для студентів денної форми навчання:

Підготовка до аудиторних занять – 21 год.

Підготовка до контрольних заходів – 24 год.

Підготовка до курсової роботи – 24 годин

Опрацювання окремих тем програми або їх частин, які не викладаються на лекціях – 9 год.

6.1. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Завдання екологічної експертизи регіону, міста.	0,5	4
2	Основні законодавчі акти про здійснення екологічної експертизи.	0,5	4
3	Приклади забезпечення екологічної експертизи.	0,5	4
4	Подача інвестиційних проєктів на експертизу. Системно-екологічний підхід. Методологічні засади.	0,5	4

5	Екологічна експертиза населених пунктів. Врахування іновіаційних підходів щодо оцінювання якості життя та забезпечення у населених пунктах.	0,5	4
6	Врахування проекту ГДВ населеного пункту при проектуванні нових підприємств.	0,5	4
7	Системно-екологічний підхід по експертизи територій. Задачі у контексті євроінтеграції та вступу до СОТ. Досвід з питань експертизи територій. Задачі експертизи територій.	0,5	4
8	Проекти ОВНС для захисту населених пунктів від затоплення.	0,5	4
9	Завдання екологічної експертизи у контексті еколого врівноваженого розвитку.	0,5	4
10	Завдання екологічної експертизи регіону, міста.	0,5	4
11	Норматив незабезпечення екологічної експертизи.	0,5	4
12	Закон України “Про екологічну експертизу”.	0,5	4
13	Мета та завдання екологічної експертизи.	0,5	4
14	Структура і етапи проведення екоекспертизи.	0,5	4
15	Види відповідальності за правопорушення в галузі експертизи.	0,5	4
16	Висновки експертизи.	0,5	4
17	Експертиза генпланів міст	0,5	4
18	Експертиза проектів ГДВ підприємств	0,5	4
19	Експертиза з питань охорони водних ресурсів.		4
20	Експертиза земельних ресурсів		4
21	Подача інвестиційних проектів на експертизу. Системно-екологічний підхід. Методологічні засади.		4
22	Екологічна експертиза населених пунктів. Врахування іновіаційних підходів щодо оцінювання якості життя та забезпечення у населених пунктах.		4
23	Новітні рішення з водоочистки. Локальне водоочищення: проблеми і задачі.		4
24	Системно-екологічний підхід по експертизи територій. Задачі у контексті євроінтеграції та вступу до СОТ. Досвід з питань експертизи територій. Задачі експертизи територій.		4
25	Експертна оцінка рибозахисних пристроїв. Нові конструкції.		4
26	Досвід щодо інноваційних проектів. Задачі		4

	експертизи щодо інвестиційних проєктів. Врахування показників при комплексній експертизі.		
27	Приклади практичного впровадження екологічної експертизи заправ очних станцій, сховища нафтопродуктів, нафтопроводів та комунікацій для безпечної їх роботи.		4
Всього		9	108

7. Індивідуальне науково-дослідне завдання

Курсова робота виконується кожним студентом за індивідуально отриманим завданням. Зміст курсової роботи передбачає застосування отриманих теоретичних знань та навичок отриманих в процесі навчання. Обсяг курсової роботи складає близько 60 стор.

Курсова робота виконується кожним студентом за індивідуально отриманим завданням згідно варіанту.

Курсова робота виконується на тему: : “Екологічна експертиза територій”.

План виконання курсової роботи:

Вступ

1. Початкова стадія експертизи.
2. Аналітична стадія експертизи.
 - 2.1. Кліматичні особливості.
 - 2.2. Геологія, гідрологія, ґрунти території.
 - 2.3. Геофізичні характеристики території.
3. Фактори антропогенного впливу.
4. Оцінка ступеня впливу антропогенних факторів.
 - 4.1. Земельні ресурси.
 - 4.2. Лісові ресурси.
 - 4.3. Водні ресурси.
 - 4.4. Населення і соціальна сфера.
 - 4.5. Техносфера.
 - 4.6. Атмосферне повітря.
5. Природоохоронні заходи.
6. Картування територій та ГІС території.
7. Висновки та пропозиції екологічної експертизи території.
8. Література.

8. Методи навчання

Викладання лекцій супроводжується мультимедійним супроводом, роздатковим матеріалом. На практичних заняттях розглядаються та розв'язуються задачі з наближені до реальних ситуацій:

- використовується роздатковий матеріал;
- проводиться дискусійне обговорення;
- проводяться ділові ігри.

Навчання супроводжується опрацюванням нормативної, навчальної літератури, а також періодичних видань.

9. Методи контролю

Для визначення рівня засвоєння студентами навчального матеріалу використовується оцінювання знань за наступними видами робіт:

- поточне тестування та опитування;
- підсумкове тестування з кожного змістового модуля;
- виконання та захист індивідуального навчально-дослідного завдання;
- підсумкове тестування (залік).

Усі форми контролю включено до 100-бальної шкали оцінювання.

Основними критеріями, що характеризують рівень компетентності студента при оцінюванні результатів поточного та підсумкового контролів є:

- виконання всіх видів навчальної роботи, що передбачені робочою програмою навчальної дисципліни;
- глибина і характер знань навчального матеріалу за змістом навчальної дисципліни, що містяться в основних та додаткових рекомендованих літературних джерелах;
- вміння застосовувати теоретичні положення під час розв'язання практичних задач;
- вміння аналізувати достовірність одержаних результатів.

Оцінювання результатів поточної роботи (завдань, що виконуються на практичних роботах та консультаціях, результати самостійної роботи студентів) проводяться за такими критеріями (у % від кількості балів, виділених на завдання із заокругленням до цілого числа):

0 % - завдання не виконано;

- 40 % - завдання виконано частково та містить суттєві помилки методичного та розрахункового характеру;
60 % - завдання виконано повністю, але містить суттєві помилки у розрахунках або методиці;
80 % - завдання виконано повністю і вчасно, проте містить окремі несуттєві недоліки (розмірності, висновки, оформлення тощо);
100 % - завдання виконано правильно, вчасно і без зауважень.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота					Іспит	Сума
Змістовий модуль 1						
T1	T2	T3	T4	T5		
6	6	6	6	6		
Змістовий модуль 2						
T6	T7	T8	T9	T10		
6	6	6	6	6		

Розподіл балів до курсової роботи

Теоретична частина	Розрахункова частина	Захист роботи	Сума
до <u>50</u>	до <u>10</u>	до <u>40</u>	100

* Робота протягом семестру – до 60 балів

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	
	Для екзамену, курсової роботи	Для заліку
90 – 100	Відмінно	Зараховано
82 – 89	Добре	
74 – 81		
64 – 73	Зараховано	
60 – 63		
35 – 59	Незадовільно з можливістю повторного складання	Незараховано з можливістю повторного складання
0 – 34		

11. Методичне забезпечення

1. Методичні вказівки до виконання курсової роботи з навчальної дисципліни «Екологічна експертиза» для студентів спеціальностей

101 «Екологія» та 183 «Технології захисту навколишнього середовища» денної та заочної форм навчання/І.І. Статник, М.А. Михальчук, З.М. Буднік - Рівне: НУВГП, 2018, - 21с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ep3.nuwm.edu.ua/8271/>

12. Рекомендована література

Базова

1. Екологічний менеджмент і аудит: Навчальний посібник / С.М. Літвак та інші. – К.; ВД „Професіонал”, 2005, - 112 с.
2. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" //Законодавство України про охорону навколишнього природного середовища. К.: Парламентське видавництво, 2000. С. 3-34
3. Закон України «Про екологічну експертизу» (від 09.02.95р.) зі змінами та доповненнями. -18с.
4. Інструкція про здійснення державної екологічної експертизи. Мінекобезпеки України, 1 995. - 25 с.
5. Гавриленко О. П. Геоекоекологічне обґрунтування проєктів природо-користування: Навч. посібник. - К.: Ніка-Центр, 2003. - 332с.
6. Дьяконов К.Н., Дончева А.В. Экологическое проектирование и экспертиза. -М.: Аспект Пресе, 2002. -384 с.
7. Мингазова Н. М. Экологическая экспертиза. (Ч. 1 .), Научно-теоретические и правовые основы. М, 2001 . - 405 с.
8. Кораблева А. Й. Введение в экологическую экспертизу. - Днепропетровск, 2000. - 144 с.
9. Позаченюк Е. А. Введение в геоэкологическую экспертизу. Междисциплинарный подход, функциональные типы, объектные ориентации. - Симферополь: Таврия, 1999. -413 с.
10. Хоружая Т. А. Оценка экологической опасности: Учеб. для вузов. - М.: Приор, 2002. - 208 с.
11. Міщенко Л. В. Екологічний аудит територій : навч. посіб. / Л. В. Міщенко, М. Г. Грицюк ; за ред. О. М. Адаменка. - Івано-Франківськ : ІМЕ "Галицька академія", 2008. - 268с.
12. Екологічний аудит: навч. посібник / В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін В.М. Навроцький. - К.: Вища шк., 2000. - 344 с.

Додаткова:

1. ISO 14040:2000. Управління навколишнім середовищем. Оцінка життєвого циклу продукції. Принципи та структура.

2. ISO 14041:2000. Управління навколишнім середовищем. Оцінка життєвого циклу продукції. Визначення цілі, сфері дослідження та інвентаризаційний аналіз.
3. ISO 19011: 2002. Рекомендації по аудиту систем менеджмента качества и/или охраны окружающей среды.
4. ДСТУ ISO 14001-97. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх застосування”.
5. ДСТУ ISO 14012-97. Настанови, щодо здійснення екологічного аудиту. Кваліфікаційні вимоги до аудиторів з екології.
6. ДСТУ ISO 9001- 2001. Системи управління якістю. Вимоги. – Київ: Держстандарт України, 2001.
7. Екологія і закон: Екологічне законодавство України. У 2-х кн.. / Відп. ред. д.юрид.наук., проф.. В.І. Андрейцев. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – Кн. 1. – 704 с.
8. Екологія і закон: Екологічне законодавство України. У 2-х кн.. / Відп. ред. д.юрид.наук., проф.. В.І. Андрейцев. – К.: Юрінком Інтер, 1997. – Кн. 2. – 576 с.
9. Законодавство України про екологію / Упоряд. Роїна О.А. – 2-е вид. – К.: КНТ, 2005. – 488 с.
10. Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №41. – 546с.
11. Методичні рекомендації “Про порядок виявлення порушень та застосування заходів впливу до порушників природоохоронного законодавства”. К., 1994 – 28с.

13. Інформаційні ресурси

1. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>
2. Рівненська обласна універсальна наукова бібліотека (м. Рівне, майдан Короленка, 6) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.rv.ua/>
3. Рівненська централізована бібліотечна система (м. Рівне, вул Київська, 44) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.cbs.rv.ua/>
4. Наукова бібліотека НУВГП (м. Рівне, вул. Олекси Новака, 75) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nuwm.edu.ua/>
5. Цифровий репозиторій НУВГП / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ep3.nuwm.edu.ua/>